

Kégl Ildikó

Édes Anna au pairnek állt egy francia tanyán

Bátorligeti Mária: A gondozónő

Kilencvennégy éve közölte a *Nyugat* az első olyan magyar regény részletét, amely – meglehetősen formabontó módon – nem a cselekményt állította a történet origójába, hanem az ahhoz vezető utat. Az írásmű, amely a lélekábrázolást a történetvezetés leginkább meghatározó motívumává emelte, kiszélesítette a prózai műfajok határát, egyben hazánkban is legalizálta a *lélektani regény* terminus használatát. (A terminus technicus fogalmi gyökereiről, deskripciójáról a későbbiekben még szó esik.) 1926. július 1-től november 16-ig a *Nyugat* folytatásokban kezdte közölni a művet, mely az *Édes Anna* címet viseli, s melynek megjelenésétől datáljuk a magyar lélektani regény megfogadását. (Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy mint annyi esetben, az évszám itt sem jelent éles választóvonalat, minek okán egyrészt mélylélektani ihletésű, filozófiai-ideológiai elemekkel átítatott történetek korábban is napvilágot láttak a magyar prózairodalomban, másrészt az *Édes Anna* megjelenésének is voltak közvetlen előzményei.¹

Példának okáért megemlítjük, hogy anticipálta azt *A gölyakalifa* című, 1913-ban megjelent – a lélek alvilágának regényeként definiált – mű. Kosztolányi alapművében Anna és a Víz házaspár kontextusában rajzolódik ki előttünk egy eleve anomáliákkal terhelt kapcsolat, a mindkét fél számára elembertelenítő úr-cseléd viszony. Csaknem száz esztendővel az *Édes Anna* megjelenése után aztán a kortárs magyar irodalomban újra színre lép egy gondozónő, hogy a mai viszonyok között – immáron au pair-ként egy francia tanyán munkát vállalva – megmutassa nekünk, a lehetőségek kitérő útjain, ám az emberi természet három emberöltő leforgása alatt vajmi csekély változást mutat. Szociális kiszolgáltatottság, cselédsors rajzolódik ki – jöllehet a munka megjelölésére trendibb kifejezést használ a szerző – *A gondozónő* című regényből is, mely az *Irodalmi Jelen* gondozásában látott napvilágot a

¹ A regény előzményeinek tekinthető a *Nyugat* 6. számában 1924-ben, *Kanári* címmel közölt jelenet, valamint az 1925-ben írt *Boris könyve* című írásmű. In: Fábrián László: *Az Édes Anna legendáriuma* – Kosztolányi Dezső regényének elő- és utóélete. (<https://litera.hu/irodalom/publicisztika/fabian-laszlo-az-edes-anna-keletkezésének-körülményeiről.html>)

A *Kanári* című jelenet Bözsije és az *Édes Anna* címszereplője viselkedésében fellelhető párhuzamokat taglalja Veres András irodalomtörténész, valamint Hubay Miklós drámaíró. In: Balogh-Bíró Tamás: *Ha nem volnátok ti*. Kosztolányi Dezső utolsó szerelmei. Jaffa Kiadó, Budapest, 2019. 172–174. p.

közelmúltban. Bár a jelen dolgozatban bemutatandó mű a miskolci író első önálló könyve, Bátorligeti Mária az irodalmi életben csaknem húsz éve aktív, a hazai szakmai folyóiratok rendszeresen közlik kritikáit, recenzióit, fordításait.

Miközben a főhős – a harminchat éves Magda – lelki vívódásain keresztül kibontakozik előttünk egy különös, esetenként bizarr helyzeteket előidéző, hierarchikus kapcsolat gondozó és gondozott között, olyan új típusú társadalmi problémákkal is szembesülünk – mint a nyugati munkavállalás, a be- és kivándorlás jelensége –, amelyekre a regény az elsők között reflektál a magyar kortárs irodalomban. A Magdához hasonló, gondozói feladatokat ellátó személyek kivándorlását egyébiránt munkavállalási célú emigrációként emlegeti a szakirodalom, és a hazai foglalkoztatási statisztikákat áttekintve láthatjuk, hogy a regény meglehetősen akut társadalmi jelenséget emel a köztudatba. Az Európai Unió bővülése és a munkaerő szabad áramlásának a lehetősége 2004. május 1-ét követően ugyanis új helyzetet teremtett Európában: gyorsan növekvő, főként munkavállalási célú migráció indult az új uniós tagországokból a gazdagabb európai országok felé.²

Figyelemre méltó a párhuzam, hiszen Kosztolányi regényéhez hasonlóan a ki- és elvándorlás – mint a családtól, a megszokott, ismerős közegtől történő elszakadás – motívuma ez esetben is meghatározó szerephez jut, hogy uralja, s meglehet, egyben predesztinálja a történet kimenetelét. A megszokott közegből történő kiragadás mindkét mű alap gondolatának minősül, függetlenül attól, hogy Anna útja a Víz házaspárhoz vidékről a fővárosba, míg Magdáé öreg Bopárhoz Magyarországról Franciaországba irányul. Meghatározó súlyt kapnak a regényben Magda belső monológjai, melyeknek konstans kelléke az elbeszélésen végigvonuló magány, a sehová sem tartozás frusztráló élménye. Bátorligeti Mária női főszereplője egy ízig-vérig 21. századi nő, aki, képes eltartani magát, önállóan dönteni sorsáról, viszonyairól. Nem különösen képzett, de nyelveket beszél, és úgy tűnik, megállja a helyét egy idegen ország multikulturális közegében. Adódik hát a kérdés, mi- ben gyökerezik az a tátongó mélységű belső elégedetlenség, a bénító frusztráció, amely dermesztően melankolikus intonációt kölcsönöz a lélektani regénynek.

Bátorligeti Mária elbeszélésén remekbe szabva vonul végig az a kettősség, amely a lélek legapróbb rezdüléseinek leírásából és a jéghideg realista jegyek nászából születik. Jól megférnek egymással, mi több, kívánatos ambivalenciával árnyalják a regény nyelvezetét a költői képekkel erősen felcicomázott, artisztikus szépségű, többszörösen összetett körmondatok – melyekkel a szerző Magda belső mono-

² Hars Ágnes–Simon Dávid: *A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon*. Vizsgálat a munkaerő-felmérés adatai alapján. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet és Budapesti Corvinus Egyetem, Emberi Erőforrások Tanszék. BWP– 2015/2. 6. p.

lógjait jeleníti meg –, valamint a letisztult tömondatok. Erre a kettősségre számos példát láthatunk a kétszázhusz oldalas elbeszélésben. Katartikus élményt idéz elő a regény azon epizódja, mely látszólag jelentéktelen – a történeteszöveg, a főszereplő aspektusából érdemi mondanivalóval aligha bír – mozzanatot jelenít meg. Adott impresszió során Magda képe rajzolódik ki előttünk, amint az ő helyére kerülő új gondozónőnek ír listát a napi teendőkről, miközben meglehetősen enerváltan lajstromozza a feladatokat és azok speciális ellátásának módjait. Szinte lapról lapra áramlik ki a könyvből az a feszült légkör, amely a dél-franciaországi tanyán, s vele együtt az ott lakók lelkében kavargó, sokrétű, nehezen körülírható érzéseket szülve. Olybá tűnik, mintha a végtelenségig fokozódó, majd ezen a ponton stagnáló feszültség olyan jól érezné magát a kényelmes, nagy, családi házban, hogy csekély időre sem hajlandó onnan távozni. Úr és cseléd, gondozott (kiterjesztett családjával együtt) és gondozó ilyen légkörben élnek különös, eltéphetetlennek látszó kapcsolatban, bizarr szimbiózisban. A történet előrehaladtával Öreg Bopa és Magda kettősébe új szereplők lépnek be – az idős férfi családtagjai –, hogy még inkább kibővítsék az ember és ember közti embertelen játszmaikat.

Aligha lehet kérdéses, hogy Kosztolányi prózáját erőteljesen árnyalták a 20. század egyik legnagyobb hatású tudósa, Freud tanai, melyekkel az író Bécsben ismerkedett meg. Ezt az időszakot vizsgálva meg kell jegyeznünk, hogy az osztrák neurológus munkássága – azon belül is a pszichoanalízis irányzata – kétségkívül direkt és intenzív hatást gyakorolt a tudományterületek mellett a művészetek megannyi ágára, s különös hangfekvést kölcsönzött az 1900-as évek első harmadában született magyar irodalmi alkotásoknak is. A *Nyugat* első nemzedékének virtuóz formaművésze a vidéki cselédlány, Anna sorsán, s kiváltképp a lelkében zajló történéseken át ábrázol egy cselekményt, miközben bepillantást nyerhetünk általa egy egész társadalmi osztály életébe. Adódhat is nyomban a kérdés, hogyan állíthatunk analógiát két történet között, mely egyike a 30-as évekbeli – a bethleni konszolidáció idején játszódó Magyarországra –, míg másik az új típusú migrációs kihívásokkal küzdeni próbáló 21. századi Európába kalauzolja olvasóit. Utóbbi földrajzilag Magyarországra és Franciaországba (és egy kicsit a nemlétező Nagwuába) vezeti a kortárs irodalom újdonságait befogadni áhító olvasót, idősíkot tekintve pedig az ezredforduló utáni évekre, amikor már a társadalmi rétegződés, az osztályok közötti különbség definiálása egyrészt nemigen értelmezhető, másrészt látszólag olybá tűnik, létjogosultsága sincsen. Vagy mégis? Máris felmerülhet a kérdés – ami a regény olvasása közben eszkalálódva birizgálja értelmünket –, hogy az osztálypolitika valódi, élesen elkülönülő érdekcsoportok mentén alkot kategóriákat vagy pusztán képzelt ellentéteket generál? A szociális kiszolgáltatottságot központba állító regények összehasonlító elemzése során a kérdés nem elhanyagolható. Jelen esszének persze ezt a kérdést nem tisztje vizsgálni,

ugyanakkor tény, hogy a bemutatandó regény aktualitását éppen az adja, hogy napjaink feszítő társadalmi problémáit – jelesül a bevándorlást, a nyugati munkavállalás jelenségét – szépirodalmi eszközökkel emeli a köztudatba, s próbál arra – egyetlen emberi sors bemutatásán keresztül – reflektálni. Bátorligeti Mária regényének főszereplője Magda, aki Dél-Franciaországba kerül, hogy egy sztrókból felépülő idős embert ápoljon. Miközben látszólag a zsarnok öregember lábadozása kerül fókuszba, valójában Magda szenvedéstörténete, az úr-szolga viszony mai aspektusai bontakoznak ki a történetben. Társadalomrajz és lehetőleg finom lélekábrázolás szövi sajátossá és megkapóan maivá a regényt, miközben egy gondozónő szeméin keresztül kirajzolódnak azok a mikro- és makroközeget egyaránt érintő jelenségek, amelyek akkor állnak be, ha például egy társadalom előregedése kritikus mértékűvé válik, s nemcsak egy családon, de egy országon belül sem képesek megoldani az idősgondozást. Hasonló társadalmi kérdések árnyalják tehát a regényt, de pusztán a gondozónő által érzékelt, megélt módon. Ilyenformán a tanyán eltöltött nyolc hónap egy Magda lelkében zajló szimbolikus utazásként is felfogható, amelynek minden állomása egy-egy próbatétel.

A könyv borítójáról is érdemes szólni, melyről egy vörös hajú, szeplős, az érzékiséget és ártatlanságot egyszerre megtestesítő hölgy tekint szuggesztíven az olvasó szemébe, hogy kép és szöveg ilyen módon is tökéletes összecsengést eredményezzen. Meglehet, valahogy így nézne ki Édes Anna is, ha 2020-ban összefutnánk vele egy pillanatra, miközben épp becsekkol a reptéren egy Marseille-be tartó járatra. Bár a gépen alighanem elbizonytalanodna szegény magyar cselédlány – azaz au pair –, hogy merre is induljon a festői Dél-Franciaországban kővére pakolt bőröndjével, amennyiben a Ruan-tanyát kell megtalálnia. A történet helyszínéül szolgáló dél-franciaországi tanyát, akár csak a főszereplő szülőföldjét, Nagwuát ugyanis hiába keresik az olvasók a térképen, az a fantázia szüleménye.

A két lélektani regény párhuzamba állításának okát nemcsak a témafelvetés és a lélekábrázolási technikák alkalmazásának rokonsága adja, de a két mű összehasonlító elemzésében válaszokat találhatunk olyasfajta kérdésekre, hogy egy függőségi viszonyban hol húzzák meg most a lélektani határt a résztvevők, és hol húzták azt meg száz évvel ezelőtt. Megkerülhetetlen továbbá a mindkét lélektani regény magját képező freudi elgondolás, miszerint az ember társas kapcsolatai ellenére is magányos hős, aki küzd seregnyi ellenségével, köztük a boldogulása útjába álló belső ellenségeivel, képzeivel is. Túri balsorsa minden nyűgét s nyilait³ – egy határig legalábbis. Mindezek mellett láthatjuk, hogy a két írásmű szer-

³ Vö.: Frank J. Sulloway Henri Ellenberg: *Discovery of the Unconscious* (magyarul *A tudattalan felfedezése*) című könyvét idézi, a Freud-legenda jellemző vonásait taglalva. Frank J. Sulloway: *Freud, a lélek biológusa. Túl a pszichoanalitikus legendán*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.

kezetét tekintve is mutat hasonlóságot, miután az *Édes Anna* spirális szerkesztési módja visszatükröződik *A gondozónő* történetvezetési konstrukcióiban. Megannyi rokon vonást fedezhetünk fel a két főszereplő, Anna és Magda személyisége, mentalitása, szerepei és attitűdje mentén, mi több, döntéshelyzeteikben történő választásaik tekintetében is. Noha mindkét nőnek akadnak menekülési útvonalai kilátástalannak tűnő helyzeteikből, ezekkel a lehetőségekkel láthatóan nem tudnak, netán – gyengeség, hiúság, dac motiválta okokra visszavezethetően – szándékosan nem is akarnak élni. Miképp Kosztolányi Annája, úgy Bátorligeti Magdája előtt is adott az út, hogy elhagyja élete új, nemkívánatosnak tűnő állomását, és új irányba terelje életének folyását. „*Nem sokkal a megérkezés után vissza akartam fordulni*”⁴ – vallja be Magda mindjárt a történet elején, amikor is taglalja – immár szobájában merengve a hegyek között megbújó dél-franciaországi tanyán – megérkezésének körülményeit. Belső monológjából elindulásának okaiba is bepillantást nyerhetünk, s ezzel talán közelebb kerülhetünk annak megértéséhez, miért dönt mégis a maradás mellett. „*Talán másképpen döntöttem volna, ha nincs az a ködös, kísérteties nap, amikor reménytelennek, céltalannak éreztem a léte.*”⁵ Magda belső monológjait éppúgy, mint a narrátor által elmondottakat felidézve rendre találunk olyan utalásokat, amelyek azt hivatottak alátámasztani, hogy a nő kényszerből – más opció híján – hozta meg a külföldi gondozónői munkavállalás melletti döntést. „*Amikor Józsinak, az élettársának elmondta, hogy ismét külföldön vállal munkát, Józsi néhány szóval lebeszélhetette volna..., de nem, jókorát lendítve az ügyön azt mondta, te Magdus, legalább nem sütteted a nappal az almáidat meg a fonnyadt körtédet, hanem hozol pénzt a konyhára, mert most úgy élünk, mintha fizetett prostim lennél.*”⁶ Úgy Anna, mint Magda munkavállalási indítékaiban látszólag úgy tűnik, hogy az anyagiaknak, az önálló egzisztencia megteremtésének van a legnagyobb szerepe, ám nem érdemes figyelmen kívül hagyni azt a tényezőt sem, hogy mindkét szereplő más-más okból kifolyólag ugyan, de menekül otthonról. Ilyenformán tehát a két nő – menjen vagy maradjanak kérdésre irányuló – döntéshelyzete csak látszólagos szabadságot biztosít, miután az élethelyzetük ideálisnak vélt megoldást nemigen kínál számukra. Ezzel magyarázható, hogy a sorozatos megaláztatások ellenére Anna mégis Víznyéknél, Magda pedig a Ruan házaspár tanyáján marad.

A gondozónő című regényben bár mágikus események láncolatával rendre találkozhatunk, összességében mégis hangsúlyos(abb) – igaz, indirekt formában, inkább csak a mű üzenetéként értelmezve – a keresztény értékrend és annak jellemző

⁴ Bátorligeti Mária: *A gondozónő*. Concord Media Jelen. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2020. 13. p.

⁵ Uo. 13–14. p.

⁶ Uo. 7. p.

megnyilvánulási formái. Magda ugyanis, ellentétben Annával, nem jut el az ölésig. Gyilkossági szándékot ugyan egy ízben feltételezhetünk, ám ezt a jelenetet célszerűbb a gondozónő segélykiáltásaként értelmezni, amely motívum beemelésevel a szerző vélhetően a főszereplőre nehezedő lelki nyomást próbálja még plasztikusabban ábrázolni. Teszi ezt úgy, hogy a gyilkosság megtörténte nélkül, a megbocsájtás erejének megdőbbentő fordulatával képes katarzisa kényszeríteni az olvasót. Ezzel a bravúros írói eszközzel a szerző nemcsak azt éri el, hogy a porig alázott, önbecsülésétől radikálisan megfosztott főszereplő szimbolikus győzelmet arat „ellenfelével” szemben, de saját jellemfejlődésének is tanúi lehetünk. Hamvas Béla találóan jegyzi meg az orosz drámairodalom meghatározó alakjáról, hogy „*Dosztojevszkij a legnagyobb alchimisták egyike, akik valaha éltek: megmutatta az emberi élet ördögi voltát, és megmutatta, az ember hogyan győzheti le az ördögöt.*” Írói eszköztárából Bátorligeti Mária is hasonló kelléket vett elő, hogy regényének főszereplője legyőzze az „ördögöt”, akit – mint az a történet előrehaladtával egyre világosabbá válik – korántsem Öreg Bopa képében kell keresnünk.

Kesernyész intonációt adnak e modern cselédmesének a főszereplő őszinte-melankolikus önvallomásai. A szembenézés katartikus erejével hat a nő alábbi monológja: „*Az ébredés ideje a legőszintébb szembenézés önmagunkkal. Ilyenkor nem tud hazudni az ego. Átjáróház lett a testem, suhant át a lelkemen a gondolat.*”⁷ Farkasszemet nézve a ténnyel többé már nem tagadható le az igazság: ugyanazt a hiányt, a lelkében tátongó – szeretetlenségből táplálkozó – egyre grandiózusabb méretű űrt hordozza, ami miatt útnak indult. Alighanem a regény egyik mérföldkövének tekinthető az idézett mondat, miáltal itt mondatik ki először, de legalábbis kategorikusan, hogy a helyzete – úgy anyagi, mint morális értelemben történő hanyatlása – tarthatatlan. És amíg Édes Anna naiv, erkölcsi értelemben feddhetetlen szerepben tűnik fel, addig Magda nehezebben tudná megválaszolni Petőfi kérdését, miszerint „*az ártatlanságnak Patyolat lepedője takarja-e lelked?*”⁸ Az ellátásra szoruló idős gondozottja, Öreg Bopa zaklatási kísérleteit már megszokta a gondozónő, ártalmatlanságánál fogva bagatellizálja azt, ám Öreg Bopa fiának, Ruan úrnak a szeretőjévé válik, majd az unokával, a Ruan úrfiként emlegetett fiatalemberrel is szexuális kapcsolatba bonyolódik. „*A legnehezebb az életben: élni és nem hazudni*”⁹ – állítja az emberi lélek avatott orosz szépiromestere *Ördögök* című, legellentmondásosabb megítélésű regényében, miközben újfent filozófiai tartalommal töltve fel cselekményét, az önbecsapás csapdájáról is értekezik. Magda nem esik bele ebbe a destruktív csapdába. A szerző morálisan megkérdő-

⁷ Bátorligeti Mária: *A gondozónő*. Concord Media Jelen. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2020. 166. p.

⁸ Petőfi Sándor: *A helység kalapácsa*

⁹ Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *Ördögök*. Jelenkor Kiadó, 383. p.

jelezhető szerephe helyezze ugyan főszereplőjét, ám ezzel együtt – az önmagával való szembenézés képessége, tévedéseink észlelése, hibáink kijavítása által – megadja neki a jellemfejlődés lehetőségét.

A fent idézett mondat eredményeképp Magda lelki tusája szuggesztív képként vetítődik ki elének arra készítetve a befogadót, hogy újra és újra a Vizy házaspár otthonába kalandozzunk, s megidézzük – ezúttal – Anna és Patikárius Jancsi viszonyát. „*Nem is látta a verőfényben csillogó teret színes alakjaival... csak Annát, aki a keskeny előszobában a két székre fektetett vasalódeszkán vasal, a pepita ruhájában, mezítláb, kissé szétvetett combokkal, s vágy fogta el, hogy máris ott legyen, és hátulról átölelje, és aztán minden teketória nélkül, ahogy a cselédeket szokás, feldöntse, mint egy liszteszákot.*”¹⁰ Ahogyan 1926-ban Vizyné kéjsóvár unokaöccse a cselédre tekint, ugyanazzal a pillantással néz 2020-ban a francia tanya minden egyes férfitagja a gondozónőre. Talán csak a visszatekintésben vannak különbségek. Meglehet, figyelemre érdemes különbségek. Magda ugyanis – miután a munkaadó-házigazda Ruan úr szeretője lesz – illúziók és elvárások nélkül tekint kapcsolatukra. Ezen a ponton szembetűnő különbség érhető tetten Anna és Magda alakjának megformálása, mentalitása között. Bátorligeti Mária főszereplőjét afféle mai kellékekkel ruházza fel: tudatos, az önmegvalósítás – ez esetben igencsak rögzös – útjára lépő 21. századi nő képe bukkan fel előttünk, aki igényt formál arra, hogy önállóan döntsön életéről, kapcsolatairól, – akár kizárólag a testiségre irányuló – alkalmi viszonyairól. Lelombozó tényként regisztrálhatjuk, miként fojt el magában Magda minden gyökeret eresztési készülő emóciót, miközben belső monológjából rendre kirajzolódik, hogy jókora igénye lenne a testi kielégülésen túl a szerelem magasabb dimenzióinak megélésére. Mindez az enervált, beletörődő szerep értelmezhető akár az önvédelmi mechanizmus egy válfajaként, amely azt a funkciót igyekszik betölteni, hogy az eleve kiszolgáltatott helyzetben lévő (gondozó)nő ne kerülhessen további méltatlan szituációkba. Eme destruktív szerephe kényszerülés hatására esik abba a csapdába, hogy minél inkább oldaná magányát, annál inkább magányossá válik. „*Cseléd maradsz, még ha ágyasa is lettél. Kis kigyó!... Örökre cseléd maradsz! Mert azt érdemled!*”¹¹

A szegényérzet, a megaláztatás érzése éppúgy manifesztálódik, miképp Anna esetében, amikor is Patikárius Jancsától teherbe esik, s mint ismeretes, a kapcsolat csalódással, terhességmegszakítással végződik. Jancsi éppúgy élvezeti cikként tekint Annára, miképp Ruan úr Magdára, fontos momentum ugyanakkor, hogy míg Anna beleszeret a férfiba és minden erejével tiltakozik az élvezeticikk-szerep ellen, Magda korántsem hadakozik. És bár látszólag úgy tűnik, egy 2020-ban ját-

¹⁰ Kosztolányi Dezső: *Pacsirta, Édes Anna*. Európa Kiadó, Budapest, 2001, 289. p.

¹¹ Bátorligeti Mária: *A gondozónő*. Concord Media Jelen. Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2020, 93. p.

szódó történetben ez a férfiúi hozzáállás már nem okoz különösebb traumát a női főszereplőnek, Magda lelki vívódásaiba bepillantást nyerve az ellenkezőjéről győződhetünk meg. „*De egy szerelem nélküli kapcsolatnak sem könnyű véget vetni*” – rebegi vívódva. Miképp egy olyan kapcsolatnak sem, amelyben megaláztatások sorát éljük át. Bátorligeti Mária történetébe látszólag rejteketutakon szivárogo be még egy figyelemre érdemes kép: az öntudatra ébredt, szabad feminista nő képe, aki kiharcolt jogai ellenére valamiért mégis mindig szomorúan tekint a világba. S a képpel együtt kérdések is beszivárognak elménkbe. Vajon valóban megelégszik felületes, testiségre épülő párkapcsolataival Bátorligeti Mária modern nőalakja, Magda, vagy csak ügyesen fojtja el magában azt az érzést, ami Kosztolányi Dezső Annájának nem sikerült? És ha a csalódás elkerülése érdekében olyan ügyesen elfojtott magában mindennemű érzelmet, akkor miért van mégis ilyen tátongó űr a lelkében?

Bátorligeti Mária *A gondozónő* lelki utazásán keresztül mutatja be a szociális kiszolgáltatottság napjainkban tetten érhető formáit, miközben időszerű társadalmi problémákra reflektál. Munkájában izgalmas képet fest a férfi-nő kapcsolatok sokrétűségéről, árnyalva azt a női lélek szépre, harmóniára áhító, időtlennek tűnő vágyaival. A szép nyelvezetű, aktualitásokban bővelkedő írásmű megdöbbentő módon számol be olyan archaikusnak tűnő viszonyokról, amelyek létezéséről ma már nem szokás beszélni, ugyanakkor üde színfoltként, elgondolkodtató mondanivalóval gazdagítja a lélekábrázoló regényirodalmat. A műfajban alkotó, jellemzően Kosztolányi–Csáth–Babits¹² nevekkel fémjelzett magyar triumvirátus tiszteletet érdemlő szellemi öröksége után külön öröm, hogy a női lelkek mélyén meghúzódó jelenségek ezúttal női szerző tollából, női aspektusból ábrázoltattak.

(*Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2020*)

¹² Vö.: Csáth Géza: *Egy elmebeteg nő naplója*. Magvető Kiadó, Budapest, 2005. 44–76. p.

Pallós Áron

Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig

(Szerkesztette: Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Török Lajos)

A L'Harmattan Kiadó jóvoltából napvilágot látott a *Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig* című tanulmánykötet, amely a Károli Gáspár Református Egyetemen 2017 és 2018 márciusában megtartott konferencia-előadások válogatott gyűjteménye. Bár a kötet elsősorban magyartanárok és diákok számára próbál segítséget nyújtani az emelt szintű magyarérettségire való felkészítéséhez (utóbbiak számára egy próbatesztet és megoldókulcsot is tartalmaz), az újfajta szempontok megjelenítése, illetve a bővülő kánon újabb szerzőinek és darabjainak vizsgálata egyetemi hallgatók, sőt kutatók számára is hasznos olvasmánnyá teszi a gyűjteményt. E koncepció jegyében a könyv a posztmodern, a kortárs és a határon túli irodalmat is hiánypótló módon feldolgozza, törlesztve ezzel a középiskolai irodalomoktatás tartozásait.

A kötet elsősorban az emelt szintű irodalmi érettségitelekre fókuszál, szerkezeti-eg négy nagyobb fejezetre oszlik: kötelező, választható, világirodalmi, majd kortárs és határon túli szerzőket elemző tanulmányokat olvashatunk, végül egy emelt szintű próbateszt és annak megoldókulcsa zárja a könyvet. Fontos megemlíteni, hogy elsősorban a szóbeli érettségi témáit járja körül, mégpedig a szerzői életrajzok helyett immár az ún. hermeneutikaalapú szemlélet jegyében – ahogy a kötet előszavát jegyző Sebők Melinda is kiemeli.

A kötet címében szereplő két név nemcsak alliterál, hanem valóban Balassi a legrégebbi, Borbély pedig a legkésőbbi szerző, aki bekerült az emelt tételek sorába, mely ily módon több, mint négyszáz évet fog át. Kezdjük is az előbbivel! Szentmártoni Szabó Géza Balassi-tanulmánya szerint a költő újításának lényege, hogy „[...] gyönyörködtesse szánt verseiben nagy szerepet kapott a fikció és az invenció [...] valamint az antik mitológia keretében megjelenő petrarkista szerelmi frazeológia”¹, ám az sem véletlen, hogy szerelmi költészete a korabeli magyar irodalmon túl a társadalmi érintkezés szokásaiban és erkölcsében is változást hozott.

Folytatva a cím által kínált – egészen a posztmodern utáni irodalomba torkolló – kronológiai sorrendet, Bene Sándor *Szigeti veszedelem*ről szóló tanulmánya következik. A szerző sok más mellett kitér Zrínyi nyelvpolitikai megfontolásaira, levezeti

¹ Szentmártoni Szabó Géza: *Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019, 115–116.

Tasso több szempontból is jelentős hatását a műre, illetve azt is érinti, hogy hősi morál és vallásosság miként kapcsolódik össze a szigeti várvédők esetében, akik „[...] kapitányuk által mutatott jelek első olvasói – majd meggyőzetvén vezérik által, maguk is jellé válnak a róluk olvasók meggyőzésére”².

A dédapja hősiességét megéneklő Zrínyi után nagyobbat kell ugrani az időben, ám továbbra is a nemzeti irodalomnál maradunk, annak legszorosabb értelmében. Petőfi 1848–49-ben betöltött szerepét Kulin Ferenc egészen izgalmas szempontból vizsgálja: a költő „modern” posztromantikus fordulatáról ír, mikor is „*Már nem arról van szó, hogy [...] a nyelv médiumát használva elérje [...] a világával való tökéletes azonosulás állapotát, hanem hogy [...] akár fizikai létezésének kockáztatása árán is hozzájáruljon [...] a széteső világ korrekciójához*”³. Arra is rámutat, hogy Petőfi egyszerre buzdította erőszakra a régi rend veszteseit és kanonizált olyan folyamatokat, melyek elvezethettek volna a krízis erőszakmentes megoldásához; vagyis két különböző megoldás mellett is elkötelezte magát anélkül, hogy indítékainak erkölcsös volta megkérdőjelezhető lenne.

A 19. századi magyar irodalom lajstromát folytatva, Török Lajos *Az ember tragédiájának szövegváltozatai* kapcsán felmerülő kérdéseket járja körül. Noha „[...] a *Madách-filológia* korábbi és jelenkori munkálkodásának köszönhetően a drámai költeménynek több változata is létezik”⁴, a tanulmány konklúziója szerint „a 19. századi klasszikusokat a művek filológiailag korrekt tudományos edíciói alapján készült, nyelvilag modernizált [...] kiadásokból érdemes tanítani”⁵, nem pedig a Kerényi Ferenc által sajtó alá rendezett szinoptikus szöveg alapján.

Ezután egy olyan tanulmány következik, melyet Greguss Ágost *A balladáról* című 1865-ben megjelent könyvének azon mondata ihletett, melyben dalban elbeszélte tragédiaként határozza meg a műfajt.⁶ Kijelentése „[...] a balladadefiníciók alapképletévé vált [...]”⁷, noha kiragadott mondatról van szó és művének konklúziója ennél összetettebb. Török Lajos e kérdésnek is utánajár: a történeti kontextusok után felvázolja az elhíresült mondat hatástörténetét, illetve megvizsgálja, hogy a ma használatos irodalomtankönyvek miként interpretálják e tézist és mit írnak a balladáról.

Ha már ballada, Gyulai Pál, a magyar irodalomkritika nagy tekintélye egy 1883-ban publikált írásában „a ballada *Shakespeare-jének*”⁸ nevezi barátját, Arany Jánost.

² Bene Sándor, i. m. 145.

³ Kulin Ferenc, i. m. 28.

⁴ Török Lajos, i. m. 152.

⁵ Uo. 161.

⁶ Uo. 31.

⁷ Uo.

⁸ Gyulai Pált idézi Nyilas Balázs, i. m. 51.

Nyilasy Balázs tanulmányát e kissé túlzó, ám nem alaptalan kijelentés ihlette. Szerinte a drámaiság mellett Gyulai „*az erős lélektani érdeklődés, a büntettek, lelki torzulások, [...] deviáns viselkedésmódok [...]*”⁹ iránti figyelemre gondolt a fenti hasonlattal, noha Arany pszichikus ábrázolásai még Shakespeare-éhez képest is igen plasztikusak.

A 19. századi magyar szerzők után röviden a kötet két olyan világirodalmi klasszikusáról is szót ejtenék, akik szintén e korszak alkotói. Papp Ágnes Klára a francia premoderne poétikai sajátosságairól szóló tételhez segítségül a „modernség szülőatyjaként” tekintett Baudelaire költészetét vizsgálja: írásának gerincét az ekkortájt megújuló (amorális) szépségfogalom és ennek kapcsán felmerülő időérzékelés adja, végül pedig arra is választ kapunk, hogy az utóbbi miért éppen a nagyváros, a metropolisz képeiben jelenik meg.

Kovács Árpád pedig *Anna karizmája – Az Anna Karenyina poétikájához* címmel írt tanulmányt, melyben a hősnő személyének és tetteinek lehető legmélyebb értelmezését olvashatjuk. Az öneszmélés történetének krízishelyzetei Anna – a Tolsztoj krisztológiájában is meghatározó – „öntökéletesítés”¹⁰-éhez vezetnek, noha az is kiderül, hogy a szerelem hiányában miért nem vállalhatja Anna magát az életet sem.

Visszatérve, egyúttal folytatva a magyar klasszikusok sorát, Bertha Zoltán Ady-tanulmányában Kuncz Aladárt idézi, aki szerint „*a múlté az a világ [...] amelyet e szörnyű látomású vátesz megjósolt*”,¹¹ ő viszont hozzát teszi, hogy a költő hagyománya „*[...] minden körülmény ellenére élő örökségünk. Korszerűsége pedig nem más, mint örök időszerűsége*”¹² – hiszen olyan költői univerzumot hoz(ott) létre, melyben a valóságot – egészen a létkérdések mélyéig hatolva – a maga paradox voltában, mégis elementáris erővel interpretálja.

Sebők Melinda az Adynál pár évvel fiatalabb Babits első, *Levelek Iris koszorújából* című, 1909-ben megjelent kötetéről írt tanulmányában a pályakezdő költő filozófiai ihletettségére, illetve a verseit jellemző műfaji és formai sokszínűségekre mutat rá. Babitsot Spinoza etikájától Nietzsche-n át William James ún. tudatfolyam elméletéig számos hatás érte, melyek „*[...] a szakadatlan nyugtalanságban kiteljesedő sokféle álarcot viselő újszerűség költői programját*”¹³ rótták az ifjúkora ellenére is hatalmas műveltséggel bíró pályakezdőre, aki a régi és az új egymásba játszása, a színes újszerűség jegyében alkotta meg első kötetét.

A harmadik nagy nyugatos, Kosztolányi tollából pár év különbséggel jelent meg az *Esti Kornél* és *Esti Kornél kalandjai* című könyv. Bengi László ezek összevetésé-

⁹ Uo., 59.

¹⁰ Kovács Árpád, i. m. 198.

¹¹ Kuncz Aladárt idézi Bertha Zoltán, i. m. 62.

¹² Bertha, i. m. 70.

¹³ Sebők Melinda, i. m. 75.

re vállalkozott. Többek közt a műfaji behatárolhatóság kérdése, valamint az írás- és szerkesztésmód különbségei felől ütközteti őket, noha szem előtt tartja kapcsolódási pontjaikat is, hiszen „*Az Esti-írások egymást bővítő távlatai, a keletkezéstörténeti értelmezés válfajai, szoros és távlati olvasás útjai [...] eltérő világszemléleteket összekapcsoló átjáróként látszanak működni*”.¹⁴

József Attila *Kirakják a fát* című kései versét Tverdota György egy ritkán felmerülő, azonban fontos szempont mentén elemzi: a felnőtt *én* megpillantja, amint a ferencvárosi teherpályaudvaron a munkások éppen kipakolják a fát a vagonból, mely kép nemcsak, hogy ismerős gyerekkorából, hanem azt is eszébe juttatja, hogy annak idején ő épp az ottani fából lopott tüzelőnek, számolva a retorzió lehetőségével. A rettegett, de csodált munkások és a gyerekkorára emlékező már ugyancsak felnőtt *én* gyermek-felnőtt relációjában hangsúlyossá válik a gyermek-téma társadalmi dimenziója és a nélkülözés következtében kialakult megélhetési lopás kérdése.

A kötetben szereplő utolsó, immár 20. századi világirodalmat elemző írást V. Gilbert Edit jegyzi, aki a valaha írt egyik legrejtelmesebb regény, *A Mester és Margarita* (újra)értelmezését kísérli meg. Bulgakov műve, közelmúltbeli népszerűségének ellenére az utóbbi időben sok magyartanár számára is kihívást jelent, épp ezért van szükség e tanulmányra, mely a transzcendens, a szemmel nem látható, a csoda révén közelít Woland moszkvai látogatásának, Jesua és Pilátus elmélyülő kapcsolatának, és végül a Mester és Margarita szerelmének címadó történetéhez.

Újfent visszatérve a hazai irodalomra, Ottlik Géza 1959-ben megjelent *Iskola a határon* című regénye sem maradt ki a kötetből. Fűzfa Balázs tanulmányának legfőbb kérdése, hogy „*képes-e beszélni a Mindenről egy olyan szöveg, amely 'semmit nem akar elmondani', hanem maga akar lenni (a) Valami*”.¹⁵ Ezen belül, a magyar irodalom posztmodern előtti egyik utolsó szövegében nemcsak az iskola (van) a határon, hanem maga is megkérdőjelezi magas- és populáris, gyermek- és felnőttirodalom határait, sőt a lineáris és hipertextuális szövegszerveződés ötvözésének lehetőségét is felveti.

A késő- és posztmodernitás mezsgyéjén Weöres Sándor *Pszichéje* foglal helyet, melyről Papp Ágnes Klára írt kimerítő tanulmányt. Kiemelném, hogy kritikával illeti a mű szereplőre felőli értelmezését, hiszen ez szerzőközpontúsága miatt olyan azonosságot feltételez – a nyelv eszközszerű használatáról nem is beszélve –, ami már a későmodernitás számára is jócskán problematikus. Ehelyett inkább a posztmodern irodalom egyik nagy vonulata, az ún. „historiográfiai metafikció” jegyében parodisztikus stílusimitációk soraként vizsgálja a művet.

A lajstrom végéhez közeledve, a kötetben is külön fejezetet érdemlő kortárs, illetve

¹⁴ Bengi László, i. m. 96.

¹⁵ Fűzfa Balázs, i. m. 193.

határon túli magyar szerzők következnek. A köztességet és a *határt* mint olyat *Az iskola a határont* tárgyaló írás mellett a kötet egy másik tanulmánya is központi metaforaként hozza. Bodor Ádám *Sinistra* körzete kapcsán Bányai Éva rávilágít arra, hogy a Keleti-Kárpátok multikulturális, *tér* által megképzett világában mindenki „*úton és útban van, [...] de utazásuk közegbeli, [...] s ha ideiglenesen ki is lépnek a térvilágukból, ugyanoda térnek vissza. Az identitás ugyanúgy rögzíthetetlen, miként a jelentés is [...]*”¹⁶ – ami végsősoron magát a morált is aláássa, ahogy az elbeszélő, Andrej Bodor karaktere is erről tanúskodik.

Ladányi István pedig Tolnai Ottó *Világítótorony eladó* című művében a vonatkozó érettségítétel címe nyomán az elbeszélés mód sajátosságait vizsgálja. Ilyennek tartja a szövevényes kapcsolatok spontán érintését, egy tisztázatlan régmúltban kezdődött kommunikációs sor folytatását, az élőbeszéd szerű fordulatokat tartalmazó önéletrajzi stílust vagy az Adria megkerülhetetlen toposzát: „*A regény tétje nem kisebb, mint a saját tenger visszafoglalása [...], mely vágy azonban [...] nemcsak a szerző-elbeszélő főhősre, hanem a környezetében élő vajdasági magyarokra is jellemző.*”¹⁷

Végül csakugyan eljutunk Bodor és Tolnai után immár az anyaországi Borbély Szilárdig, akit a kötet címe is beharangozott. A *Nincstelenek* elemzésére Horváth Csaba vállalkozik, szomorú, ám érdekes megfigyeléseket téve. A nyomor általi szocializáció okozta lelki szegénység vagy épp a káromkodás irodalmi ábrázolásának szintén szociografikus volta fontos észrevétel – már, ha egyáltalán szociografiként olvassuk Borbély Szilárd nagyszerű művét. E tanulmány már a posztmodern utáni írónemzedékhez sorolja a szerzőt, aki élesen reflektál egy adott környezetben élők viselkedésére, így a kötet tematikájában nemcsak, hogy eljut a klasszikus posztmodernitásig, hanem némiképp már át is nyúlik rajta.

A kötet valamennyi tanulmányának rövid ismertetése után igazolást nyerhet a bevezetőben tett kijelentésem, miszerint az több szempontból is hiánypótló munkának bizonyul. Amellett, hogy e tanulmányok a magyar irodalmi kánon szerves részét képező szerzőket is releváns szempontok mentén elemzik, a könyv beteljesíti deklarált célját, hogy térben és időben is bővítse ezt a korpuszt. Bízunk benne, hogy a legújabb követelményeknek megfelelő próbatesztet és annak részletes megoldókulcsát¹⁸ is tartalmazó kötet a tanároktól eljut az emelt szintű érettségire készülő diákokig! Ugyanakkor a *Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig* tanulmánykötet az egyetemi hallgatók, a tanárok és a szűkebb szakma számára is hasznos olvasmány.

(*L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2019*)

¹⁶ Bányai Éva, i. m. 243.

¹⁷ Ladányi István, i. m. 256–57.

¹⁸ Sebők Melinda: *Emelt szintű írásbeli feladatsor és megoldókulcs*. I. m. 271–305.

Bozó Zsuzsanna

Utak és lehetőségek

Szabó Magda száz éve

(Szerkesztette: Soltész Márton és V. Gilbert Edit)

Azért is fogadtam nagy örömmel Najbauer Noémi írását a *Szabó Magda száz éve* című tanulmánykötetben arról, hogy testvéreivel milyen boldogan merültek el a „szép, emberi és életigenlő tündérmesében”, a *Tündér Lalában*, mert az emberszívű tündér rám is nagy hatással volt gyermekkoromban. (Tündér Lala nem tudja, miért érzi furcsán magát a tündérek között, de később világossá válik számára: azért nem találja a helyét Tündérhonban, mert emberszíve van.) Nemcsak nálam következett aztán az *Abigél*, a *Születésnap*; Szabó Magda történetei elkísérik olvasójukat a gyermekkortól a felnőttkorig.

Az említett szöveg szerzője közvetlen hangnemben, szenvedélyesen tárja elénk Tündér Lala angolra ültetésének folyamatát. Az életmű sokszínű és impulzív; mintha az írónőt valami üzte volna történetről történetre. Önmagát több, érintkező alakban megjelenítve rejtve marad személye. Emberként nem tehetett mást, mint kiszínezte könyveiben az életét, beleírva azokba esendőségét és erejét. A történelem, az irodalom különféle lehetőségeket kínált fel számára, s ő bejárta a lehetőségek útvonalait.

A kötet borítóján látható Szabó Magda világának számos alkotóeleme: könyvek, írógép, íróasztal s az általa annyira szeretett macska. Az írónő nem az olvasóra néz. Lesüti szemét. Mosolyog. Talán csak a cicának szól ez a mosoly, talán az egész világnak. Talányos mosoly, titkokat rejtő. A macska a kamerába néz. Leereszkedően, mint aki kegyet gyakorol azzal, hogy engedi fényképezni asszonyát. Tekintete azt is jelzi, hogy nem enged senkit túlságosan közel gazdájához. A titok kettejüké. A borítóképről vibrálás sugárzik, amit erősít a középpontban lévő piros szín: Szabó Magda blúzáé és az írógépé, s az ugyancsak pirossal szedett cím rímél rájuk. Életében egyébként fontos szerepet játszottak az állatok. Dobos Marianne meséli a kötetben, hogy a Szabó-művekben fellelhető állatfigurák mennyire meghatározó szereplői a történeteknek; általuk a regények többi alakjáról is árnyaltabb képet kapunk.

E tanulmánykötet egy (pécsi) konferencia előadásából áll, s mint ilyen is izgalmas vállalkozás. Sosem tudható biztosan, hogy az előadások nyomtatott változata vissza tudja-e adni a konferencia pezsgő hangulatát, izgalmas szópárbajait, színvonalas előadásait, vagy azok írásban lélek nélküli, kopott, üres szavakká válnak. A szerkesztők, Soltész Márton és V. Gilbert Edit maguk is megjelennek szerző-

ként. Soltész Márton „*Két szakmabeli*” címmel publikált írása Király István és Szabó Magda alkotói kapcsolatát, „lelki-szellemi” közösségét mutatja be. V. Gilbert Edit nyitó szavai és záró tanulmánya míves keretbe fogja a tanulmányokat.

A kiadvány nyolc megközelítési szempontból csoportosítja a konferencián elhangzott előadásokat (követve annak szekcióit): „író-nő?”; „politika-történelembiográfia”; „külföldi recepció, fordítás, világirodalmi beágyazódás”; „iskola a háttáron”; „mitológiatémák, mítoszváltozatok”; „poétikai közelítések; „regényes önéletrajzi fikciók”; „dráma, történelempép, nemzettudat – és regény a színpadon”. Általuk körvonalazódnak Szabó Magda életének eseményei – a szövegek taglalják politikai szerepvállalását (szerep-nemvállalását?), biográfiájának ambivalens tényeit, alkotásainak hatását. Tanulmányozzák szerepét a magyar és a világirodalomban.

Kabdebó Lóránt nyitószavai az íróról iránti tiszteletet, megbecsülést fejezik ki. „Embermodellek életvarázslója” – mondja, s ennél aligha lehetne pontosabban kifejezni Szabó Magda lényegét: történetei varázslatok. Kivételes képessége van arra, hogy életre keltsen mindent, amire csak rápillant, amiről írni kezd. Az olvasó, bár tudja, hogy történetet olvas s ő kívülálló, pillanatok alatt szerves részévé válik a cselekménynek, s nem tud szabadulni hatása alól. Szabó Magda „megfigyelt, mint leendő olvasóját” – írja Kabdebó, s hogy ez a folytonos megfigyelés igen jellemző volt rá; mindent megjegyzett, elraktározott, s regényeiben életre varázsolta azokat. Kabdebó szerint előfordulhat, hogy csak most érett meg rá az idő, hogy alaposan foglalkozzanak Szabó Magda életművével. El kellett távolodni, más szemszögből kell látni a történéseket, hogy reálisan tudjunk fogalmazni. A következő nemzedékek feladata, hogy tisztázza Szabó Magda valódi irodalmi szerepét, helyét az irodalmi kánonban.

A könyvben szereplő előadások szerzői különféle szempontok segítségével vizsgálják az életművet. Megvilágítják többek között Szabó Magda szerepét a közoktatás tananyagában (Perla Erzsébet, Szilágyi Ildikó, Maisch Patrícia, Kónyiné Kovács Anita). Felmerülhet persze a kérdés, hogy miért szerepel ez a téma egy irodalmi konferencián. Véleményem szerint mindenképpen beszélni kell róla, hiszen a felnövekvő nemzedék jórészt azokat a szerzőket fogja ismerni, továbbörökíteni, akik általános és középiskolában eljutottak hozzá. A magyar közoktatás irodalom-tananyaga szinte elfeledkezik a nőkről. „Az irodalomoktatásban, a magyar és a világirodalom tekintetében csekély mértékben jelennek meg a női alkotók. A kanonizált női szerzők aránya a Nemzeti Alaptanterv megismerésre ajánlott szerzőinek névsorán végigtekintve is szembetűnően alacsony, majdhogynem elenyésző, hiszen a kilencvenhét nevet tartalmazó listán mindössze három női író (Emily Brontë, Nemes Nagy Ágnes, Szabó Magda) említ a tanterv” – írja Maisch Patrícia. A szerző vizsgálja a női alakokat, női szerepeket Szabó Magda írásaiban

is. Az „író-nő” problematikája napjainkban meglehetősen aktuális kérdés – a kötet szerzői szerint is (Kabdebó Lóránt, Kiss Noémi, Kosztrabszky Réka). Nem csupán abból az aspektusból, hogy tanítanak-e női szerzőket az iskolákban, hanem abból is, hogy nőként milyen szerepet tölthet be valaki az irodalom világában. Auer Eszter (*Egy megvalósítási lehetőség az oktatásban*) *A Danaida* című regény lehetőségeit vizsgálja a középiskolai oktatásban. „Tanulmányomban hangsúlyos szerepet kapnak azok a szempontok, amelyek segítségével Szabó Magda, és különösen *A Danaida* bevonható a középiskolai oktatás keretei közé, mert a gyerekek ma már nem kapják meg azt a hármas kódrendszert, amely segítene nekik a világban eligazodni. Ez a hármas kódrendszer pedig a mesék, a *Biblia* és a mítoszok nyelve” – írja a szerző. A projekt módszer bevezetése az irodalom oktatásába üdvözlendő lehetőség. Az élményalapú oktatás közelebb viszi a diákokat az irodalmi alkotások világához.

Szabó Magda politikai szerepvállalásával több szerző foglalkozik. Írói szerepét veszi szemügyre Kiss Noémi a Kádár-rendszerből; vajon mit jelentett számára a politika? Védelmet? Támadást? Egyáltalán: foglalkozott vele? Kihasznlta a lehetőségeket vagy csak sodródott az árral? A válaszok nem egyértelműek, hiszen több oldalról is megközelíthető a kérdés. Soltész Márton a Király István–Szabó Magda-vonal történetéhez kapcsol „adalékokat”, amit Király István Szabó Magdához írt levelének közlése követ. A két írás szervesen egészíti ki egymást. Barcsi Tamás is a politika tükrében szemléli a műveket az 1960-as, 1970-es években megjelent regényekkel foglalkozva.

A poétikai vizsgálat ugyancsak meglepetésekkel teli terep megannyi érdekes-séggel, újdonsággal. Beke Ottó (*Zenei prózanyelv*), Pataky Adrienn (*Szabó Magda lírai életműve*), Bittner Mónika (*Az idő szubjektív történetének kérdése*) megközelítései alapos munkák. Pataky Adrienn egyedi témát választott, az író (költő) lírai életművét veszi górcső alá. Véleménye szerint Szabó Magda költészete híd volt a *Nyugat* és az *Újhold* között, ugyanakkor egyikhez sem kapcsolódott szervesen.

Sokakat foglalkoztat a kérdés, hogy az író milyen fokon dolgozta bele műveibe saját életét. A konkrét helyszíneken, életrajzi utalásokon túl az ő autobiografikus figuráját láthatjuk a művekben avagy jócskán átfikcionált alakokat? Mennyire adja ki önmagát, s mennyire rejti el valódi énjét? Borbás Andrea és Jolanta Jastrzebska az „arcrongálásokat” szemlélve tehát azt keresi, hogy Szabó művei hangsúlyosan önéletrajziak, a bennük megjelenő „én”-képek autentikusak-e – avagy csak akkor érvényesül ez az aspektus, ha kizárólag efelől nézzük a regényeket. Hány „ön-arcképe” él Szabó Magdának? A mítoszok is különleges szerepet játszanak Szabó Magda műveiben. Saját mitológiát teremt, hősei – bár hétköznapi emberek – mítikus alakok. Ezt bontja ki tudományos alaposággal Kárpáti Bernadett (*A mimik-*

ri kérdése Szabó Magda *A pillanat című regényében*) és Máté Gabriella (*A mítosz és mitizálás alakzatai a Freskó motívumszövegében*).

A „Külföldi recepció, fordítás, világirodalmi beágyazódás” fejezetben Rozsnyói Zsuzsanna Szabó Magda olaszországi ismertségét, az olasz köztudatban lévő jelenlétét taglalja. Kurdi Mária Szabó Magda műveinek angol nyelvű befogadását járja körül. A kötet zárásában Szabó Magda dráma viláágába vezetnek a szerzők, Baranyai Norbert (*Az a szép fényes nap*), Maczák Ibolya (*Kiálts, város*) és Rideg Béla (*Fanni hagyományai*). A drámaíró Szabó Magda, amint a lírikus is, kevésbé ismert az irodalmi köztudatban, így rendkívül fontosak, hiánypótlóak ezek az írások.

A *Szabó Magda száz éve* című kötet magas színvonalú tanulmányokban foglalja össze a Szabó Magda-kutatás friss eredményeit. A könyv sokfajta kontextusban ad képet az író művészetéről, megjelenik benne a lírai, az epikai és a drámai művek vizsgálata is. Az irodalomtörténeti, irodalomelméleti kérdésfeltevések mellett fontos vonása a tanulmánygyűjteménynek a tiszta, világos fogalmazás; a szerzők össze tudták egyeztetni a szaknyelv egzaktságát a közérthetőséggel. Ennek köszönhetően a kötet egyaránt számíthat a szakma érdeklődésére, hasznos segéd-eszköz lehet az egyetemisták számára, ugyanakkor érdekes olvasmány a Szabó Magda művészetére iránt érdeklődő olvasóknak is.

(*Széphalom Könyvműhely, Orpheusz Kiadó, Budapest, 2019*)

Baán Tibor

Két könyv

Benke László: Otthonkereső, Ketten a Forrásnál

Benke László több embernek való feladatot vállalt magára. Sorsa a faluról városba érkező mesebeli legkisebb fiú alakját idézi élénk, aki számos próbatétel után érkezett el legigazabb önmagához és ezen keresztül hozzánk, olvasókhöz, akik pontosan értjük a költő, az író, a könyvkiadó indítékait, küzdelmeinek természetét. Egyáltalán: azt a művészi karaktert, amelyet a most megjelent nagy ívű életmű-összegző kötetek, az *Otthonkereső* bővített novellafüzére és a *Ketten a forrásnál* című szerelmes versek képviselnek. A különböző műnemekben és műfajokban, különböző nézőpontokból felvillantott, ábrázolt életigazságok egy olyasfajta képet adnak a jelen és a félmúlt társadalmi, emberi viszonyairól, amely a mai magyar irodalom hiánypótló értéke. Márcsak azért is, mert viszonylag kevés mű született, amely hiteles képet adott a rendszerváltást követő évek nyomorúságáról, a felszámolt gyárak, utcára tett százezrek sorsáról. Arról a rablóprivatizácóról, amely Magyarország második világháborús vagyonszerzéséhez mérhető károkat okozott.

Kezdem azzal, hogy az *Otthonkereső* novellafüzérének hőse nem valami kitalált személy. Az író vallomása (a kötet fülszövegében) pontos képet ad a mű mélyebb megértéséhez. Így ír: „Családom, válásaim, gyerekeim életem fontosabb történeteit Magyar János bőrébe bújva mondom el. Felvillantom nagyszüleink, szüleink, önmagunk, gyerekeink és unokáink életét, múltunkat és jelenünket.” A mű időkerete tehát nemzedékeken átívelő sűrített családragény illúzióját adja. A lineáris időrend lehetőséget kínál arra, hogy a nemzedékek sorsában érzük tetten a történelmi változásokat. A mű elején a főhős édesanyjához utazik haza, s közben szembesülnie kell az egykor virágzó falu széthullásával. Magyar János a faluban járva-elve valósággal rekonstruálja a település lecsúszásához és elnéptelenedéséhez vezető utat. „A kuláküldözésekkel megalázott és kifosztott emberek mihelyt egy kicsit szabadulhattak, az ötvenes-hatvanas években elmenekültek a városba, sorsukra hagyva földjüket, házukat. Fokozatosan az egész utcasor kiürült. A hetvenes években itt még tomboltak, öklüket rázták az összeomlott házak romjain a rózsák. Némán vádolták pusztítóikat.” Az idézett részlet sajátosan viszonyul a jelenhez, ahol a falu, mint tengerbe hajított kő süllyed (talán csak utóbbi évek lassították a folyamatot) a mélyszegénységbe.

Vajon így kell-e ennek lennie? Miféle történelmi bűnök vezettek el a falvak elnéptelenedéséhez, a haza-táj elvadulásához? Magyar János a kérdésre saját élete

és sorsa tanulságaival válaszol. Úgy találja, hogy a régi falu a nehézségek dacára inkább volt közösség, mint a mai. Egy olyan ősi rend, amit a *Muskátlis szerelem*, a *Cséplés*, a *Kenyérsütés* hívószavai jellemeznek. A falu nehéz életét ábrázoló epizódokban a hagyomány ereje érvényesül, '45 után viszont – erre is kapunk utalásokat – épp a nemzetet megtartó tradíciókat s ezen keresztül a parasztság évszázados erkölcsi rendjét zilálták szét. Magyar Jánost még felelős, távlatokban gondolkozó emberré nevelte a vidéki Magyarország. Hagyományain keresztül megtanította ugyanis a munka és a kenyér tiszteletére. Ennek megfelelően viszonyul aztán a város kínálta élethelyzetekhez. Családot alapítva otthont kíván teremteni magának és övéinek. Ez a célja, habár kecsegtető közelségbe kerül időnként, mégsem teljesülhet igazán.

A sűrű életanyagot hömpölyögtető mű a család széthullásának drámáját érzékelteti, egészen addig a pontig, ahol Magyar János (három gyerek édesapja) – hasonlóan sok más sorstársához – a pánikszerűen végrehajtott rendszerváltás viharában elveszti munkáját. E drámai helyzetről különösen sokat mond a ritka prózapoétikai erővel megírt üzemsírató (a *Munkakereső* című részben), ahol a valóság és a látomás képei keverednek. A korszak történelmi katalizmája szétdobálja az embereket. Magyar János életküzdeme erről a történelmi nullaponttól indul. Fokozatosan perli vissza az emberhez méltó élet és sors esélyét.

Életkudarcaiban, közel a drámai megsemmisüléshez, újra és újra megmenti az a rejtett gyökérszál, ami szülőföldjéhez és ezen keresztül a hazához kapcsolja. Az *Otthonkereső* így módon nem csak családrégény, hanem az „országglakóvá” (Nemeskürty István) hazátlanított ember felemelésének könyve.

A 2008-ban megjelent mű ezen a ponton zárul. A folytatás (a csatolt újabb részben) a szellemi felemelkedés életrajzát kínálja. Az eszmélés szóval jellemezhető világfelfedezés centrumában a példaképek számbavétele (Kassák Lajos, Tamási Lajos, Varga Domokos) életpéldája áll. Az író, mint könyvkiadó igazi küldetéses embernek bizonyult, aki vállalta az eszményei melletti kiállást, noha a korszak amnéziája nem kedvezett (ma sem kedvez) a gondolatnak, hogy a „gazda gondosságával nézzünk jószágainkra, az egész országra, hazánk függetlenségére.” Ez a Veres Péter nyomán írt üzenet összecseng 1956 forradalmának vakmerő reményével, amely hinni akart abban, hogy egy kis nép szabad lehet, független... egy olyan korban, amely csak a nyers erő jogát ismeri. A könyv szellemi oknyomozása mindezzel együtt optimista módon a múlt meghaladására figyelmeztet: „A magyarságnak olyan mérhetetlen tartalékai vannak megvalósítható, gyakorlattá tehető eszményekből, amelyeket parlagon hevertetni több mint bűn.”

Benke László költőként indult, s éppenséggel hátrányos helyzetből. Szellemi kibontakozásának terepe a csepeli Olvasó Munkás Klub volt, amelyről sokan írtak. A *Ketten a forrásnál* című verskötet, melynek alcíme: *Szerelmeskönyv valójában*

egyfajta lírai életmérleg. Az egyik serpenyőben a „politika”, a másikban – ahogy ezt Petőfi nyomában (*Szabadság, szerelem*) Ady megfogalmazta – a *szerelem* található. A teremtes kozmikus centrumában a szerelem napját látjuk. Akkor is, ha ez a nap hatalmas árnyékot vet mögénk. Olyasféle kérdéseket, amelyekre csak és kizárólag érzelmi válaszok adhatók.

A kötetnyitó *Ketten a forrásnál* ritka lírai erővel, fogalmazza meg az emberi ittlét értelmét. Így: „Aranypettyekkel behintett végtelen / sugárzik rám, remegve élem / meztelen bőröd jázmin illatát, / tied vagyok újra meg újra, rezgő energiám / lüktet rezgő energiádban. / Eláll a fűszálak lélegzete, hajladozva/ harmatozik a föld, lelkünk öröme/ testünk gyönyöre csillan./ Felhő úszik át fölöttünk az éjszakai égen / benned élek és ringatózom, s te bennem.” Az érzéki szerelem kozmikus távlatokat nyit. A vers kétségkívül a mai magyar irodalom legszebb szerelmes versei közé tartozik. Egyáltalán senki sem mutatott rá arra, hogy a költő a nihilizmus járványa idején is az élet pártján állt, áll. Igazi „életes versei” – ahogyan Ady használta a kifejezést – nem egyszerűen a gyorsan múló szerelmi élményt rögzítik, hanem valami sokkal nagyobbat, az „életszerelmet”, aminek a szerelem csak része. Ez a összetettség adja meg Benke költészetének a lényegét. Pontosán tudja ugyanis, hogy a szerelmi élményben Istenteremtő terve működik. Ezen a szálon ez a líra valósággal leveti a földi nehézkedést, mert Istenig emelkedik. Misztikus élmény ez, akárhogy csűrjük-csavarjuk. Isten *Bibliája* maga a teremtett világ. Leszületésünk titka azonban csak lassan válik valósággá, amit részben magunk teremtünk. A szerelem nem egyszerűen a test ujjongása, hanem a léleké is. A *szeretet* terve című vers ezt a titkot feszegeti. „Szívünkben és elménkben a szeretet terve / már majdnem készen állt, / mikor megszülettünk / de az egészről és a részletekről / lelkünkben még homály gomolygott.”

A verseket olvasva érezzük, hogy a költő képes élménnyé alakítani mindazt, amit az intellektuális líra csak ritkán. Stílusa egyéni ötvözet, amelyben a próza spontaneitása és a lírai emelkedettség találkozik. A versén szenvedélyes igazságkeresése, önvizsgáló őszintesége csupa olyan erény, amely az anarchia felé zuhanó valóság ellenében hirdeti az élet csodáját. Mindez mégsem jelenti azt, hogy a versek témája csak és kizárólag a szerelem. Sokkal inkább a létjelenségben kibontakozó életvágy (*Jajzó pendült az éjszakában*), amelyben az én és a történelem, az útkeresések kudarcai egyszerre vannak jelen, egy olyan idő feletti szintézisben, ahol a kései szerelem legendája és mítosza, a kapcsolat érzelmi ábrája nem lebeg el a megfoghatatlanság éteri birodalmába. A költő ugyanis, mint ezt a versek bizonyítják, két lábbal áll a földön. Élményei erős gyökerekkel kötődnek a helyszínekhez. A kerthez, amely része a nagy és parcellázhatatlan természetnek. Fűnek, fának, leveleknek. De megjelenik a társadalmi tér is (*Advent Bécsben, VanVannal*), amelyben a helyszín hívja elő a lírai én gondolatait: „Szeretni jöttem

Bécset, / nem irigyelni, / bár első látásra / ő nem lehet bűnös, / szépségéért / s csúfságainkért,/ mégis utáni kezdtem.” A versben megjelenő látomás a Fekete Ember, utalással a *Disznófejű nagyúr*ra, vagy *Az ős Kajánra* nem sok jót ígér a történelem útjain ezerszer kirabolt, megsarcolt napkeleti népnek, a magyarnak. A vers, amelyben jelen és múlt, történelmi panasz keveredik a lidércnyomásban megelevenedő történelmi figurákkal, Ferenc Józseftől Nagy Imréig, logikusan jut el a történelmi fohászként értelmezhető kéréshez: „... küldj mosolygó Illéseket,/ kemény kis Gellérteket, ne a pénzt és a halált kövessük egész életünkben / a grinzingi dombokon át, / Döbling felé...”

A költő a történelem kárvallottainak nevében a megváltó igazságot keresi, az életszerelem receptjét, hogy miképp kell megkapaszkodni, túlélni „infarktus országban” (*Életem-halálom oldalán, Élni infarktus-országban*), hogy eljusson abba a Fénybe, ahol csak szeretet van és válasz a kérdésekre *ISötétből fénybe, A vérző Bárányhoz*). Azokra is, amelyek a jelen kérdései a jövőnek.

(Hétkrajcár Kiadó, Budapest, 2020)

Századvégi táj (1997)

Szekeres Mária

A Jelenlét éjszakája...

Most mit akarok!? Az éjszaka csendben szivárog,
jönnek, mennek szavak, gondolatok –FELÉD,
és tudom, hallod, kimondva, kimondatlan,
tudom, tudod minden ízét, kérdőjelét, és
a válasz bennem landolna, ha érteném.
de provokálva, rimánkodva is csak a
csend, és a JELENLÉT a válasz, és a
gyertya ég, villanyt is kapcsolok,
s jönnek, jönnek mosolyodban
a szavak, gondolatok, és rám
talál, hegesül valami FÉNY...
virrasztva, nem álmodok,
lelkem gyógyul, a perc
ahogy ég, kint hó hull,
ahol a fagy arat és
zuhan, zuhan,hull
a télbe, ÉLETEM,
a JÖVŐ szép
ígérete itt:
felhasadó
JELENEM...

az alázat csendes örökségén...

mégis ide érkeztem, ebbe a menedékházba,
a hegyen-völgyön, úttalan keresések után,
ebbe a megfogható, „szavak biztonságába”,
mert égre törő álmaink zuhanása összetör
a megfoghatatlan Isten lábai előtt, újra, és újra...
s csak a szavak, a szó a mienk, a birtokunk,
és egyetlen jogunk: az ima, a végső
kapituláció, az alázat csendes örökségén...